

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 209 יולי 2024 סיוון-תמוז תשפ"ד

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

ספר על בתי העלמין היהודיים בפודגוז'ה

בימים אלה רואה אור בהוצאת Austeria ספר חדש Cmentarz Żydowskie w Podgórzu, פרי מחקרה של ינינה נסקלסקה-באבליק Janina Naskalska Babik העוסק בשני בתי העלמין היהודיים שהיו בפודגוז'ה ואשר עליהם נבנה מחנה הריכוז פלשוב. רק מצבה אחת, של יעקב אברהמר שנפטר בשנת 1932, נשתמרה וכן שרידיהם של כמה עשרות קברים ושרידי בית הלוויות המפואר שהיה ופוצץ על ידי הכובש הגרמני בקיץ 1944.

בספר סוקרת המחברת את ההיסטוריה של שני בתי העלמין הללו, כשהיא מתבססת על ספרות ומקורות ארכיוניים, ומשחזרת את גורלם, היקפם והתשתית שלהם. הודות לניתוח מעמיק של ספרי התעודות שנשמרו, היא מצליחה לקבוע את מספר האנשים שנקברו שם.

בית העלמין ליהודי פודגוז'ה, אשר כונה "בית העלמין הישראלי הישן" הוקם בשנת 1887 על ידי הקהילה היהודית בפודגוז'ה, אשר עד אז נאלצו לקבור את מתיהם בבית העלמין שבקלסנו.

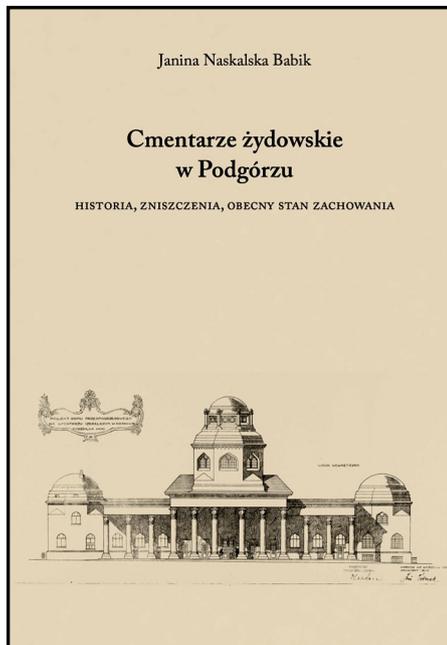
במהלך מלחמת העולם השנייה בית הקברות נהרס בהדרגה וכמעט כל המצבות

שימשו לסלילת הדרכים וליסודות הצריפים. מחקרה של ינינה נסקלסקה-באבליק מעלה כי בשנים שבהם היה פעיל בית העלמין, משנת 1888 ועד שנת 1941, נקברו בו כ-5,780 יהודים.

בית העלמין של קהילת יהודי קרקוב, ברחוב מיודובה, הלך והתמלא והיה צורך לארגן מקום קבורה חדש. בשנים 1919-1921 רכשה הקהילה היהודית שטחים בפודגוז'ה, בקרבת בית העלמין היהודי ליהודי פודגוז'ה. שם, ברחוב אברהמה 3/ירוזולימה 14, הוחל בהקמת בית העלמין שנמשכו זמן רב מאד - עד תחילת שנות ה-30 של המאה ה-20, והוא כונה במפות "בית העלמין הישראלי החדש". במקום הוקם בית הלוויות מפואר וכן מבנה צנוע ("הבית האפור") עבור חברה קדישא.

טקס פתיחת בית העלמין ובית הלוויות התקיים ב-6 באפריל 1932. מאות אנשים השתתפו בשמחות בראשות הרב יוסף נחמיה קורניצר. על פי מנהג ישן, הקיפו הנאספים את בית הקברות שבע פעמים.

מחקרה של גב' נסקלסקה-באבליק מעלה כי בבית עלמין זה נקברו, במהלך 10 שנות פעילותו 1932-1942, כ-2,660 מיהודי קהילת קרקוב.

היו היה פעם...

לציון 30 שנים להקרנת הסרט "רשימת שינדלר" בישראל פרט העיתונאי בנימין טוביאס פכים מהדרך שעבר הפרוייקט מתחילת הדרך ועד להפקתו. הכתבה התפרסה בעתון "ידיעות אחרונות" מיום 14.3.2024 ובחרנו כמה מאותם אנקדוטות:

♦ הרעיון לסרט נבט עוד בשנות ה-60. פולדק פפרברג, אחד מ-1,200 היהודים אותם הציל שינדלר, ניסה לשכנע את אולפני MGM להפיק סרט על חסיד אומות העולם, באומרו: "שינדלר נתן לי חיים ואני רציתי לתת לו אלמוות".

♦ הסרט כלל קאסט בינלאומי עצום ולא פחות מ-20 אלף ניצבים שהיה צריך להלביש בבגדים תקופתיים. ההפקה הרוויחה מכך שהיא צולמה בפולין רגע אחרי נפילת מסך הברזל: אלפי פולנים ביקשו למכור בפרוטות בגדים בלויים ואביזרים ששימשו את השחקנים והניצבים.

♦ "הילדה במעיל האדום" במהלך חיסול הגטו על רקע הזוועות המצולמות בשחור-לבן הפכה אולי לשוט המזוהה ביותר עם הסרט. ספילברג השביע את השחקנית, ילדה בת ארבע, לא לצפות בסרט עד שתהיה בת 18.

♦ את הרעיון לרגע הצבעוני השני בסרט, סצינת הסיום של הסרט בהר ציון כשהשחקנים והדמויות האמיתיות של יהודי שינדלר עליהן מבוסס הסרט עולים יחד לקברו של אוסקר שינדלר, הגה ספילברג באמצע הצילומים. המבצע לצילום הסוף המרגש בירושלים כלל הבאת אלפי אנשים מרחבי העולם למקום.

♦ העניין המדהים הוא "שינדלר" סרט אמנותי בן שלוש שעות בשחור-לבן ונטול כוכבים היה שובר קופות ועד היום הסרט, וחלקים ממנו, משמשים ללימוד השואה ברחבי העולם. הקרנת הבכורה של הסרט בטלוויזיה בישראל רשמה בשנת 1998 שיא רייטינג מקומי של 48.8% אחוז.

”אמא יהודיה” בתקופת הכיבוש הגרמני. מאת ד”ר פליציה קראי

לנהוג ולחיות כבן אדם“. הדירה“, זאת אומרת, חדר קטן ששימש את כל המשפחה, היה תמיד מצוחצח ואם לארוחה היו רק תפוחי-אדמה עם רוטב חרדל - השולחן היה תמיד מכוסה במפית צחורה. איזה ערך פסיכולוגי היה אז למפית לבנה על השולחן? האם היה זה ביטוי של מנטליות בורגנית או של שמירה על שפיות הדעת?

האימהות נאלצו להתמודד לא רק על השגת הצרכים החומריים, אלא גם עם שאלות שבאותם ”זמני הבוז“ הציגו להן הילדים ולא היתה להן תשובה עליהן: ”מה זה יהודי? - שאל יורק בן השש את אמו - אני לא רוצה להיות יהודי!“ וכיצד היה עליהן לנחם את הילדים השרויים בדיכאון עמוק, בלי בית ספר, בלי משחקים?

לפעמים היתה תגובת האם בלתי צפויה גם לילדיה: רות קורנבלום שהתחנכה במשפחה מסורתית אך מתבוללת, הפצירה באמה, שיקנו ניירות אריים ויצטרפו לאבא שברח למזרח. אבל האם סירבה: ”אינני שחקנית ואם נגזר עלי למות, אמות כיהודיה! לא בא בחשבון וסוף פסוק!“! האם היה זה ביטוי ל”רכרוכיות גלותית טיפוסית“?

במחצית 1942 התהפך העולם. ב”אקציה“ הגדולה ביוני, שארכה כמה ימים, נקרעו המשפחות לגזרים. ”אמי האמיצה, מעידה שושנה אדלר, עשתה את הבלתי אפשרי ובדרך לא דרך השיגה את ’הפתק הכחול’ (הכוונה לאישור חדש להישאר בגטו) עבור שתינו. לפי שעה משמעותו היתה דחיית המוות“. אבל אמה של אירנה לא השיגה אותו וגורשה בכוח יחד עם האחרים לכיכר של מפעל ’אופטימה’. ניסיתי להשיג את הפתק עבורה, נזכרת אירנה ברונר, אך לשווא... רצתי לכיכר ’אופטימה’. כשאמי ראתה אותי, נבהלה שאני רוצה ללכת אתה ופקדה עלי להסתלק.“

גירוש יוני הבהיר להורים בצורה חד משמעית, כי הראשונים לחיסול יהיו הילדים. מה יכלה לעשות אמא יהודיה כדי להציל את ילדיה? גיזלה בת השבע נשלחה על ידי ההורים ”החוצה“ הודות לשוטר פולני משוחד. היא התגלגלה ברחובות קרקוב עד שהסתיימה האקציה וחזרה לגטו.

(המשך בעמוד הבא)

טעונה מנות דחק, נדדה עייפה ומעונה אותם ארבעה קילומטרים בחזרה לגטו.“

ההתרוששות המהירה והעדר הגברים מן הבית אילצו נשים רבות להתמודד לבדן עם מצבים מסוכנים על מנת לשמור על שארית הרכוש. העסק של משפחת רוטנברג - כמו כל העסקים של היהודים - הועבר לידי של ”נאמן“ גרמני, במקרה שותף לשעבר של בעל העסק היהודי. כאשר אמה של אירנה הלכה לדרוש ממנו החזר כספי המשפחה, הוא השיב את פניה ריקם בתוספת איומים.

קרו גם מקרים אחרים: בביתה של הגב' גרוס ביקרו תכופות גרמנים שחיפשו הזדמנויות לשוד וגזל. פעם, כאשר הגיעו שניים ודרשו כסף (שהיה מוסתר בקנקן קפה בארון), ערכה גב' גרוס הצגה של התקפת היסטוריה, שהצליחה להבהיל אפילו את ’האורחים’ והצילה את הכסף...

כאשר נגמרו הכסף והתכשיטים, הפך

”במסורת ובתודעה היהודית קיימים מושגים בהם ניתן להשתמש רק בצורת יחיד, ואחד מהם הוא ”אמא יהודיה“, ”א ידישע מאמע“, בשביל כל יהודי - האחת והיחידה. חלקן היו בודדות כי בעליהן ברחו עם תחילת המלחמה למזרח, לשטח הכיבוש הסובייטי. בעדויות ובזיכרונות של ניצולי קרקוב עולה דמותה: פקחית, דואגת, נמרצת, משתדלת להגן בכל מחיר על ילדיה.

את התחושה הזאת מביאה בשירה אילונה כרמל, שבהיותה בת 16 הרגישה כיצד התמוטט עולמה ונעוריה, כשהאב נרצח, והיא נותרה עם אחותה ניצבת בפני הגורל האכזר:

ואז הופיעו הן - הידיים של אמא, ידיה של אמא האהובות, בלובן הן נפרסו, כמו כנפיים, הגנו, שמרו עלינו, כמו חומה בפני עולם אכול להבות...

(קטעים, תרגום מפולנית: רות שטרן)

ילד משוטט ברחובות הגטו של קרקוב

מקום העבודה למקור יחידי של מזון נוסף. אמה של שושנה אדלר סחבה יום יום את מנת המרק הנוספת ממקום העבודה הבייתה. כמוה עשו עשרות ומאות אימהות אחרות. הודות לעבודתן הבלתי פוסקת של נשים, לחיים בגטו היה עוד גוון של חיים ”נורמליים“.

עבור אמה של הלינה נלקן לא היו קיימים ”חיי רגע“: בכל מצב יש

הלחימה היתה בכל החזיתות, בראש ובראשונה נגד הרעב. האם שידעה, כי ילדיה מצפים למנת לחם, השתדלה לגבור על כל המכשולים. יוסף באו מספר, כי אמו בהיותה כובענית מדופלמת, הועסקה בחנותה, שנמצאה רחוק מהגטו. ”כדי לשמור על קשר החיים עם העולם החיצון, המאפשר לארגון טרף לקיבותינו הבלתי שבעות - הלכה אמא מדי יום בבוקר ארבעה קילומטרים ובלילה,

”אמא יהודיה“ בתקופת הכיבוש הגרמני. מאת ד”ר פליציה קראי

ההורים משימה בלתי אפשרית: לפי הפקודה יכלו לעבור למחנה פלאשוב רק בני נוער מגיל 14. עוד לפני החיסול נפוצה בגטו שמועה: הגרמנים הבטיחו לאודמנים (שוטרים יהודים) העוברים למחנה פלאשוב שיוכלו לקחת את ילדיהם. אניטה (שם בדוי) ידעה על כך מן המאהב שלה, ששירת במשטרה היהודית. בעלה של אניטה ידע על הקשר הרומנטי ועצם עיניים. מדוע? כי תמורת חסדי אשתו, האודמן המאוהב הבטיח להעביר לפלאשוב את שני ילדיה.

ביום החיסול אנשי הס”ס בדקו כל תרמיל וכל חבילה שהיתה בידי יהודים היוצאים מן הגטו. לאה בלדברג הסתכנה בכל זאת והוציאה על גבה שק עם בנה הקטן. יורק צווייג בן הארבע הוותר בתרמיל. כשאמו, הלנה צווייג, הגיעה לשער היציאה, הניחה את התרמיל על האדמה והשכן שלה בשורה, צימרמן, העביר את התרמיל בבעיטה לצדה השני של הגדר, שם הונחו חבילות שכבר נבדקו. אבל רק ילדים בודדים עברו.

אניה ויינפלד, שטיפלה בשלשה בני דודים יתומים, ניסתה לעבור את השער יחד אתם, אך ברגע האחרון היא נדחפה החוצה והקטנים נשארו בגטו. האם נאספו על ידי קרובתם, רלה פרלמן, שצירפה את השלישיה לשני ילדיה ויחד עם כולם הלכה לגטו B. רלה ידעה איזה גורל מצפה לה וילדים בגטו B ...

האם כל האימהות היו מוכנות להקריב את חייהן וללכת עם הילדים למוות? היו שהופרדו בכוח, היו שנשלחו למחנה פלאשוב ישר ממקומות העבודה מבלי לדעת, שאת ילדיהן אשר השאירה בגטו – לא יראו יותר לעולם. והיו שבמלוא ההכרה עזבו את ילדיהן ובחרו בדרך החיים.”

לא ידוע לי וספק אם נשתמרה סטטיסטיקה על מספר לידות בגטו קרקוב. עובדה היא, שלגטו הגיעו נשים בהריון והודות לקיום המחלקה הגינקולוגית בבית החולים הכללי יכלו ללדת בתנאים טובים. אבל איך להחזיק תינוק או פעוט ואיך להאכילו בתנאי מצוקה ההולכת ומחמירה?

במשפחת בוסאק התלבטו: אב המשפחה הודיע, כי ירדו הפולני הציע לו למסור את הילדים למנזר, יש כל הסיכויים כי שם ינצלו. האם הסכימה. אבל הילדים סירבו ונשארו בבית.

היו גם מקרים הפוכים: במפעל לתיקון נשק עבדו בנות יהודיות

ילדות משחקות ברחובות גטו קרקוב

במאמצים עילאיים ובמסירות אין קץ ניסו האימהות להתמודד עם המציאות הנוראה: זופיה שטנדיג הוציאה מן הבית בהדרגה כל כלי וכל בגד מיותר, כדי להחליפו במזון במקום העבודה ולשלם "מטפלת", ששמרה על בתה בת השלוש. אך כאשר הגיע הרגע הגורלי... מה היה על אותה האם לעשות, שיחד עם תינוקה ועוד עשרים איש הסתתרה בבונקר בזמן גירוש אוקטובר והתינוק החל לבכות? איש לא הסתכל בכיוונה, כאשר היא שמה כרית על פניו...

אחרי הגירוש באוקטובר 1942, חולק הגטו לאזור A ולאזור B ופורסמה הודעה, כי לאזור B יעברו אלה שאינם כשרים לעבודה, כולל פליטים, ילדים וזקנים.

חיסול הגטו במרץ 1943 העמיד לפני

סמוך לקבוצת פולנים צעירים מ"שירות בנייה (Baudienst) "ואחד מהם, פראנק, בחור הגון, התאהב בצ'סיה שטרנגסט היפה ורצה להוציאה מהגטו ולהצילה. אמה של צ'סיה תפסה את ראשה, כששמעה על ההצעה: את תלכי עם הגוי הזה? תשכחי מזה!

היתה עוד דרך הצלה: אמו של נתן גרוס דאגה בעוד מועד לרכוש ניירות אריים לכל המשפחה. אבל לא לכולם היה הכסף לרכוש אותם, המראה "הארי" וידיעת השפה הפולנית הרהוטה. פעם נזדמן נתן גרוס במקרה לבית הסוהר של המשטרה היהודית בגטו והתפלא לראות את הצד האחר של "הניירות האריים": מאחורי הסורגים ישבו נערות בלונדיניות יפות. מי היה מנחש שהן יהודיות?

בְּקָרְקוֹב מֵת הַמּוֹרָה וְהַסּוֹפֵר הָעֵבְרִי נֹחֵם מִיִּפְלָב. מִיִּפְלָב
 אָהַב מְאֹד אֶת הַיְלָדִים וְכָתַב בְּשִׁבְלֵם הַרְבֵּה סְפּוּרִים יָפִים.
 סְפִירָיו נִדְפְּסוּ בְּעִתּוֹנֵי יְלָדִים שׁוֹנִים וְגַם בְּ"עוֹלָמֵי הַקֶּטָן".
 כִּל יְלָדֵי-הָעֵבְרִים מְתַאֲבָלִים עַל מוֹת הַמּוֹרָה הַמְצִיָּן.
 יְהֵא זְכְרוּ קְרוֹךְ!

בדו-שבועון "עולמי הקטן", שראה אור בפולין בשנים 1936-1939, התפרסמה ב-10 בספטמבר 1937 הידיעה על פטירתו של נחמן מיפלוב שהיה מורה בבית הספר העברי בקרקוב, ובמשך שנים רבות השתתף באופן קבוע בכתיבת מאמרים בעיתונות היהודית בפולין. מילפרב חיבר סיפורים קצרים, מחזות, הומוריסקות ופליטונים.

לתולדות פועלי ציון בקרקוב

ראשיתה של תנועת פועלי-ציון, הממזגת שחרור יהודי לאומי עם סוציאליזם, בקיסרות אוסטריה ההאבסבורגית היתה בקרקוב. בשנת 1900 נוסדה בעיר אגודת העובדים בבתי מסחר בשם "אחדות", במטרה להגן על האינטרסים המקצועיים של ציבור עובדים זה, ובעיקר הגבלת יום העבודה ל-8 שעות, מאחר ובאותה תקופה נהוג היה להעביד את האנשים 10-12 שעות ביום. מייסדיה ועסקניה הראשיים של "אחדות" היו ברנרד פרייוואלד, יהודה זילביגר, הנריק ליינקראם, ליאון פאלמאן, הנריק באנאט, יהודה נוסבויס ויצחק הלפרן. תוך זמן קצר הצטרפו לתנועה אנשים רבים, עד שהיתה לארגון המוני, ובוועידת האגודות לעובדים בבתי מסחר בגליציה, שהתקיימה ב-1903, הוכרה "אחדות" כמרכז האגודות כולן.

הרחבת השורות המשמעותית של הארגון הלוחם לזכויות העובדים ולהפצת הרעיון הציוני בקרב הפועלים גרמה לעוינות הן מצד המעבידים והן מצד "המחלקה היהודית" שבמפלגת הסוציאליסטים הפולנית פ.פ.ס., כשהאחרונים מטיפים בגלוי להתבוללות. ירידת קרנה של "המחלקה היהודית" הביאה להתקרבותה לרעיונותיו של ה"בונד" ולהפיכתה ל"מפלגת פועלים יהודית" ("זידאווסקא פארטיה ראבאטניטשה"), אשר סיגלה לעצמה רעיונות לאומיים, אוטונומיה תרבותית והכירה בשפה האיידית כשפה לאומית.

בשנת 1904 הורחבה מסגרת "אחדות" וכללה עובדים ופועלים ממקצועות נוספים שרווחו ברחוב היהודי, כגון: פועלי דפוס, פרוונים, סנדלרים וכיוב'; והשם שונה למפלגת "פועלי-ציון". המפלגה ארגנה מספר שביתות, אשר עוררה לפעולה גם את המעמד המדוכא בעיירות אחרות בגליציה, פעילות שהביאה למתן זכויות מינימליות לאדם העובד.

עם התרחבות המפלגה עלו גם כוחות ארגוניים והצטרפו לשורותיה סטודנטים ובעלי מקצועות חופשיים, ביניהם: נפתלי בירנהק, יעקב קנר, שושהיים, ד"ר מלר, ד"ר מרגליות, ד"ר בולבה, ד"ר פלדבלום, וד"ר ארנהולד. במקביל להתרחבות הארגונית הבשיל הצורך בבטאון עצמי, ובאותה שנה הופיע בקרקוב כתב העת ביידיש "דער יודישער ארבעטער", סביבו התרכזו הכוחות ההוגים של המפלגה הצעירה. בשנים 1904-1905 נוסחו מטרותיה ודרכיה של המפלגה, החלה התקשרות עם אגודות פועלי-ציון אחרות שקמו במקומות שונים בערים ובעיירות של גליציה, ואישים מראשי התנועה בעולם החלו מבקרים בקרקוב ומסייעים בידי הסניף הצעיר.

בשנת 1907 התקיימה בקרקוב הוועידה החשאית השנייה של פועלי-ציון הרוסית, ובשנת 1910 התקיימה בעיר הוועידה העולמית השלישית של התאחדות פועלי-ציון, בהשתתפות מרבית מנהיגי התנועה. לרגל המאורע ארגן הסניף הקרקובאי אסיפת עם ותהלוכת רחוב חגיגית, בראשה צעדו האורחים מחו"ל. באותה תקופה צמחו שלושה גופים מקבילים: איגוד הסטודנטים והאקדמאים, הסתדרות הנשים "יהודית" (בראשותן של רגינה פפרברג וסטפה הרשטיין) והסתדרות העובדים הצעירים "יוגענט" (בראשותן של שכנא זאגאן), שבה עשו דרכם אלפי בני נוער, נתחנכו, השלימו השכלתם

והתבגרו להיותם ציונים וסוציאליסטים. תנועת "יוגענט" לא הסתפקה בעבודה תרבותית ובספורט, אלא ארגנה אסיפות, הפגנות, תזכירים המוניים בתביעות להגנת זכויותיו של נוער עובד, להקמת בתי ספר על שער להשתלמות, מחנות קיץ לנוער ועוד. התנועה שיגרה גם שליחים לכל ערי גליציה וותנועות נוער דומות הוקמו בכל הערים המרכזיות. בשנת 1907 החל להופיע בקרקוב ירחון מיוחד של תנועת נוער זו, אולם כעבור זמן הועברו הן מרכזיה והן בטאונה ללבוב, וכן הועברו לשם מאוחר יותר המרכז של פועלי-ציון ומערכת העתון "דער יודישער ארבעטער".

מלחמת העולם הראשונה קטעה כל פעילות מפלגתית, עם גיוסם של רוב החברים, אך מיד בסיום המלחמה, עם הקמת פולין החדשה, חודשה הפעילות. בשנת 1918 הוקם "בית בורכוב" (בכינויו הפולני "סטשעכא ראבאטניטשא"), בראשו עמד מלך נוישטט, סניפים הוקמו בכל גליציה, הוצא לאור הבטאון "דער קעמפער", והחלה פעילות להגנה עצמית, הכשרה לעליה לארץ-ישראל, הוקמו קואופרטיבים ואגודות צרכניות ונפתחה מערכה נגד משטר הקהילה המיושן. במקביל החל איסוף כספים לטובת בנין ארץ ישראל ודאגלה לגורל החיילים המשוחררים.

בלחץ התביעה ההמונית למתן נציגות חילונית ודמוקרטית למיעוט היהודי, נאותה ממשלת פולין בשנת 1918, להקים ועד לאומי ליהודי גליציה המערבית, בראשו הועמד ד"ר יהושע טהון, ומטעם פועלי-ציון ישבו בו נפתלי בירנהק ויצחק הלפרן. התנגדותם של הנציגים הדתיים והמתבוללים הביאה לביטולו של המוסד. גם לוועד הקהילה צורפו חברים מטעם פועלי-ציון, ואלה נלחמו על חילוניותו של המוסד.

בשלהי שנת 1920 חל פילוג במפלגת פועלי-ציון, בעת הוועידה העולמית בווינה, והצירים מערי פולין החליטו להקים את "מפלגת פועלי ציון הבלתי-תלויה" שכונתה פועלי-ציון ימין, ומרבית חבריה היו הוותיקים; במפלגה האחרת, פועלי-ציון שמאל, התרכזו רוב הנוער. קרקוב היתה למרכזיה של המפלגה החדשה אשר תמכה בארץ-ישראל העובדת, השתתפה בקרנות הלאומיות כקק"ל וקרן היסוד, היתה פעילה בתנועת החלוץ, ויחד עם נציגי הפ.פ.ס. הוציאה המפלגה בטאון בשפה הפולנית "לחרותנו וחרותכם" (za nasza i wasza wolność). המפלגה הקימה ספרייה, אוניברסיטה עממית ושעורי ערב, אגודת נוער שמנתה מאות צעירים עובדים שהיתה בקשר הדוק עם התנועה החלוצית "דרור", והוקמה אגודת "העובד" בה מצאו מקום והדרכה מקצועית עובדים מבוגרים שהחליטו להגשים את דבקותם ברעיון הציוני. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בא הקץ לכל.

הפוגרום בקרקוב

79 שנים מלאו לפוגרום בקז'ימייז' שהתרחש ב-11 באוגוסט 1945 על ידי המון פולני מוסת נגד שרידי שואה שחזרו מהתופת. במהלך הפוגרום נהרגה רוזה ברגר ואחרים נפצעו.

ב-11 באוגוסט נעשה ניסיון לתפוס ילד פולני בן שלוש-עשרה שיידה אבנים לבית כנסת "קופה", אך הילד הצליח להימלט ומיהר לשוק הסמוך בצרחות "עזרו לי, היהודים ניסו להרוג אותי". קהל פרץ לתוך בית הכנסת "קופה" והחל להכות יהודים, שהתפללו בו בתפילת בוקר שבת, והציתו את בית הכנסת. גם ההוסטל היהודי הותקף. גברים, נשים וילדים יהודים הוכו ברחובות. בתייהם נפרצו ונשדדו. כמה יהודים שנפצעו במהלך הפוגרום אושפזו ובהמשך הוכו שוב

בבתי החולים. במהלך הפוגרום הותקפו גם כמה פולנים שזוהו בטעות כיהודים.

מרכז האירועים הללו היה בקז'ימייז' ברחובות מידובה, סטארובישלנה, פשמישקה ויוזפה. שוטרים וחיילים פולנים השתתפו באירועים אלה. מבין עשרים וחמישה מהנאשמים בהסתה לשנאה גזעית, שוד ואלמות כלפי יהודים, שנים עשר היו קצינים.

עיתון "הארץ" מ-22 באוגוסט דיווח על הבאתם לקבורה של קורבנות הפוגרום: "הלוויתם של קורבנות הפוגרום בקרקוב נערכה שלשום במעמד אלפי אזרחים, יהודים ונוצרים כאחד, ונהפכה להפגנה אנטי־פשיסטית ענקית. הקורבנות הובאו לקבורה אל בית העלמין היהודי ונשמעו הספדים אחדים. מספר ההרוגים, העולה על שלושים, נשמר עדיין בסוד, אך ידוע, כי ביניהם רב מספרם של נשים וילדים. לרגל העדרם של קרובי ההורגים אמרו "קדיש" מעל הקבר הפתוח לילדים וזקנים אלמונים. [...] בפקודת הוועדה החוקרת את סיבות

המאורעות בקרקוב והאחראים להם, נאסרו אתמול 300 פולנים, רובם פקידי השלטון האזרחי וכן קציני משטרה גבוהים."

בארכיונים של המחלקה לרפואה משפטית בקרקוב שמור תיעוד אחד של מוות הנוגע לאירועי קרקוב. הנרצחת היא רוזה ברגר לבית לזר (1911-1945) ניצולת אושוויץ בת 56. לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה ברח מקרקוב והסתתרה. באוגוסט 1944 גורשה יחד עם בתה ונכדתה למחנה הריכוז אושוויץ-בירקנאו, שם קיבלה את המספר 89186. לאחר השחרור שבה לעיר הולדתה. ב-11 באוגוסט 1945, היא נרצחה בירייה דרך דלת סגורה בדירה שבה גרה בכיכר וולניצה 4.

ב"ספר השנה היהודי האמריקני" משנת 1946 נטען כי אדם בשם אנשל צוקר נהרג במהלך הפוגרום ובתצלומי הלוויה לקרבנות הפוגרום נראים חמישה ארונות קבורה.

עיתון "המשקיף" מה-26 באוקטובר 1945 מדווח כי שישה מיוזמי הפוגרום הועמדו לדין.

קרקוב, 25 (פולפרט) — בקרקוב התחיל בפני בית דין צבאי משפטם של המשתתפים בפרעות האנטישמיות, שאורגנו בחודש אבי גוסט שעבר. הנאשמים הם: פרנצישק באני די, פרנצישק בוכאנסקי, יאן וירצקי, קא זימייזש ראפה ובולסלאב סקשפק. במשך היום הראשון של המשפט נקרא כתב האשמה וכן נחקרו הנאשמים וניגבו עדויות מכמה עדים. המשפט נדחה לשם הזמנת עדים נוספים.

החוקה של "העיר החופשית קרקוב" 1818

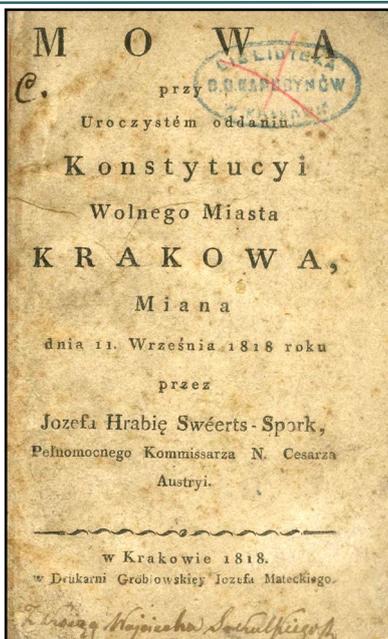
חשוב, טשביניה ונובה-גורה, והייתה חסות האימפריה האוסטרית.

בשנת 1818 הורחבה האוטונומיה של העיר ולאוניברסיטה היגלונית הותר לקבל תלמידים מכל רחבי פולין, ובכך הפכה העיר החופשית למרכז לפעילות פוליטית פולנית. ב-1815 גרו בעיר 95,000 איש ובשנת 1843 גרו בה 146,000 תושבים, 85% מהם היו קתולים וכ-15% יהודים.

לאחר מרד נובמבר בשנים 1831-1830 הוגבלה מאד האוטונומיה של העיר ובשנת 1846, לאחר שפרץ בעיר מרד שדוכא, בוטלה העיר החופשית והיא הפכה לדוכסות הגדולה של קרקוב.

ביום 11 בספטמבר 1818 נערך בקרקוב טקס של קבלת החוקה של העיר החופשית קרקוב. בעמוד השמיני של החוברת יש חלק המוקדש ליהודי קרקוב ובו הצהרה על ביטול המס המיוחד שהוטל על היהודים, הרשאה ליהודים לעסוק בכל תחומי המסחר וקריאה להשתתף בנטל ובחובות האזרחיות. החוקה העניקה ליהודים שוויון אזרחי, לצד סעיפים שנועדו להמריץ את השתלבותם בחברה הכללית, כמו חובת שליטה בשפה הפולנית, הטבות מגורים ליהודים שלבשו בגדים אירופאים, ועוד.

העיר החופשית קרקוב הוקמה בשנת 1815 בשטחי קרקוב, כללה גם את

תזכורת לתשלום דמי חבר בסך 200 ש"ח !

מי שעדיין לא שילם דמי חבר לשנת 2024 מתבקש לעשות זאת בהקדם

בחשבון החדש של ארגון יוצאי קרקוב בישראל בבנק מזרחי-טפחות

(בנק 20) סניף 669 חשבון 143564

או לשלוח המחאה לפקודת הארגון לרחוב הנוריות 31, הרצליה 4672630.

גוסטה דוידזון-דרנגר

גוסטה בטיול בהרי הטטרה במסגרת תנועת הנוער "עקיבא". באדיבות מוזיאון לוחמי הגטאות.

בכשרונותיה, ובעיקר ביכולת הכתיבה שלה. גוסטה הצטיינה בענוונותה וביחסה האנושי לחבריה, היא היוותה דמות של מנהיגה אהובה ורגישה. היא שימשה ראש קבוצת "שרון", שהיו צעירים ממנה בשנתיים, ובלטה כסמכות חינוכית לחניכיה.

יחד עם שימק דרנגר הם ערכו וכתבו עיתון בשם "צעירים", והיה מיועד לעורר לציונות ולעליה לארץ ישראל. במסגרת עריכת העיתון ראינו גוסטה ושימק עיתונאית אוסטריית שהתנגדה לשלטונו של היטלר. בתחילת ספטמבר 1939 כאשר כבשו הגרמנים את קרקוב הם עצרו את שימק בגין אותה כתבה אופוזיציונית. גוסטה "התנדבה" ללכת למאסר יחד עם שימק כיוון שגם היא אחראית לכתבה, ואינה מוכנה להיפרד משימק שהיה באותה תקופה כבר בן זוגה.

הם ישבו בכלא סקורפוביץ שליד אופאווה, מחוץ לקרקוב, כמה חודשים והשתחררו כנראה בעזרת כופר נפש ששולם על ידי משפחתה.

במרץ 1941 נישאה גוסטה לשמשון שימק דרנגר (21.3.1917- 11.1943) בנם של דוד ולאה מקרקוב.

בקיץ 1942 ניהלו גוסטה ושימק חווה חקלאית בקופא ליני שמטרותיה היו הכשרת הנוער לעבודה חקלאית כהכנה לעליה לארץ וכמסווה להתארגנות למרד. לאחר מכן חיו בני הזוג בזהות מזויפת מחוץ לגטו.

גוסטה נעצרה שוב, לפי ההשערה, בתאריך 18 בינואר 1943 לאחר שנודע לה שבעלה נאסר, היא זיהתה את עצמה ונעצרה אף היא בכלא מונטלופיד.

(המשך בעמוד הבא)

מחותניה (הוריו של שמשון דרנגר) לעיירה וישניצה נובה Wiśnicz Nowy. באוגוסט 1942 רוכזו יהודי המקום בתחנת הרכבת לקראת שילוחם לבלז'ץ.

כשנודע הדבר לגוסטה היא התחפשה לאשה 'ארית' והגיעה בכרכרה לאותה תחנת הרכבת בה רוכזו היהודים. היא מצאה את אמה ואת הורי בעלה ובתקיפות הורתה להם לעלות על הכרכרה. השוטרים הנאצים התרשמו כל כך מביטחונה העצמי ותקיפותה שלא העלו על הדעת כי היא יהודייה ואיש לא העז להפריע לה.

הם הועברו בשלב הראשון לגטו בזקליצ'ין (Zakliczyn), אך שהתברר כי גם מקום זה בסכנה אסתר הוחזרה לגטו בקרקוב.

בעת חיסול גטו קרקוב 14.3.1943 אסתר נלקחה רגלית עם קבוצת יהודים למחנה העבודה פלשוב הצמוד לקרקוב, אך כוחותיה לא עמדו לה, ועם כניסתה למחנה היא התמוטטה ונפטרה. בנה דוד שהיה עצור במחנה נשלח עם "פלוגת ניקיון" (כך כונו ע"י הנאצים) לאסוף את הגופות ומצא את גופתה של אסתר אמו. אפרה נמצא בגבעת האפר במחנה פלשוב.

לאסתר ומנחם מאיר דודזון נולדו 6 ילדים: שניים מהם עלו לארץ-ישראל עוד לפני המלחמה, ארבעת האחרים נרצחו בשואה.

גוסטה הייתה הצעירה בילדי המשפחה. היא נולדה בקרקוב, למדה בבית הספר "בית יעקב", והייתה חברה בתנועת הנוער של בנות יעקב שהייתה תנועה אנטי-ציונית. בגיל 14 עברה ללמוד בבית ספר לא-יהודי לשפות, שמרבית תלמידותיו היו יהודיות.

במסגרת בית הספר פגשה את רינה נזר (1914-2011) שהייתה פעילה מאד בתנועת הנוער הציונית "עקיבא" ולאחר שכנועים רבים, שערכו למעלה מחצי שנה, הסכימה גוסטה לבוא לתנועת "עקיבא". גוסטה מאד התרשמה מהתנועה והפכה להיות פעילה בה.

גוסטה בלטה ביופיה המיוחדת,

על חלקה של גוסטה טובה דרנגר לבית דוידסון בתקופת השואה נכתב רבות, אך על ילדותה המוקדמת ונעוריה לא נכתב כמעט כלל. **רבקה גיא לבית לנדא**, בת משפחתה של גוסטה, הוסיפה על המשפחה כולה ועל גוסטה.

גוסטה נולדה בקרקוב ב-11.12.1916. להוריה אסתר לבית בלומנפרוכט (קרקוב 6.12.1875 - פלשוב 14.3.1943) ומנחם מאיר דודזון (ורשה 20.7.1874 - בלז'ץ 1.6.1942). האם, אסתר, למדה בצעירותה בבית הספר הכללי הממשלתי ושלטה ביידיש, פולנית וגרמנית. היא הייתה כובענית והיה לה עסק עצמאי ליצור כובעים. משפחתו של האב, מנחם מאיר, השתייכה לקהילת חסידי גור בוורשה, והנער ברח לקרקוב על מנת שלא להתגייס לצבא הרוסי. כאן, בקרקוב, הצטרף לקהילת חסידי גור ושודך לאסתר, בתו של ר' יצחק בלומנפרוכט.

בזמן מלחמת העולם הראשונה מנחם מאיר עבד ב"מטבח כשר" שהוקם על ידי הקהילה לחיילים יהודים בצבא אוסטריה ושימש כחזן בימים נוראים בבית הכנסת שהוקם עבור החיילים. מנחם מאיר היה בעל תפילה שקולו היה נעים. היה מדייק ומדקדק בעברית בתפילתו. רוב ימיו ישב בשטיבל ובבתי מדרש ולמד גמרא והלכה.

בחצר ביתם ברחוב דיטלה 36 נערכה בשנת 1922 העצרת החגיגית הגדולה לכבוד הצהרת בלפור של התנועה הציונית בקרקוב. אסתר קישטה את המרפסת במפות יפות, על אף שלא הייתה קשורה לתנועה הציונית ומנחם מאיר התנגד לציונות וגם לנטיות הציוניות של חלק הגדול מילדיו. למרות זאת הייתה בו אהבה גדולה לארץ-ישראל. במכתב ששלח לבנו יחזקאל הוא ביקש מהאחרון שישלח לו חבילת עפר מארץ ישראל בכדי להניח בקברו.

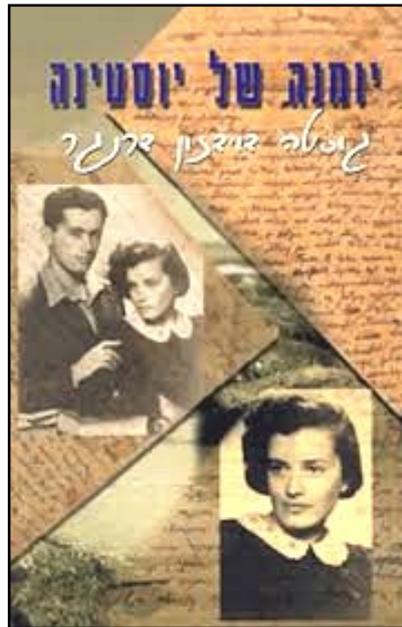
בימי מלחמת העולם השנייה עבר עם אנשי קרקוב לגטו בפודגוז'ה וגר ברחוב בנדיקט. באקציה הראשונה, האקציה של יוני 1942 הוא גורש עם בתו מלכה למחנה המוות בלז'ץ ושם נרצח. האם אסתר הצליחה לחמוק מהאקציה וזמן קצר אחר כך חולצה מהגטו על ידי גוסטה ועברה, יחד עם

גוסטה זיידזון-דרנגר

בתקופת ישיבתה בכלא מונטלופיך כתבה את "יומנה של יוסטינה" יומן המתאר את זכרונותיה בתקופה של המלחמה, התארגנות הצעירים למרד כנגד הגרמנים, חייהם במחתרת, חלקה בתחום קרקוב וחלקה בכפרים בסביבת בוכניה ווישניץ. היומן נכתב על גבי פיסות נייר טואלט שהוכתב על ידה לנערות בעלות כתב יפה כאשר בנות אחרות שומרות. נוסף על כתיבת היומן עסקה גוסטה בתרגום היא תרגמה בכלא כמה יצירות לפולנית ביניהן את שירו של גבריטיג "עס בראנט" ושימש להן אות מוסכם להתקשרות עם תאים אחרים בכלא.

29 אפריל 1943 ברחה גוסטה מהכלא יחד עם חברותיה לתא, ביודען שהן נדונו למוות ואולי מישהי מהן תינצל ותשרוד. גוסטה נפצעה ברגלה, אך הצליחה להגיע ליערות ווישניץ שם הוכנו עבורם בונקרים כמחבוא.

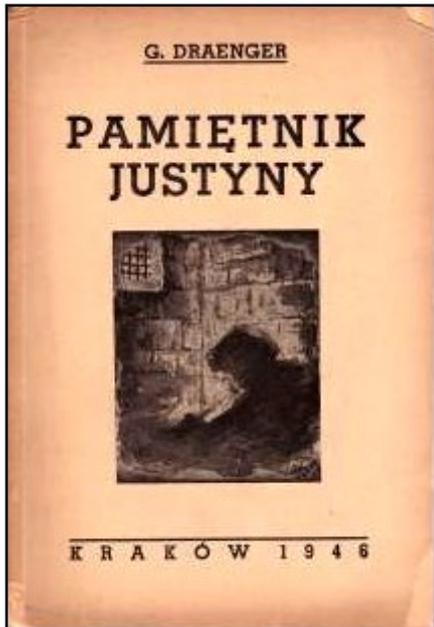
בחודשים אוגוסט-אוקטובר 1943 הוציאו גוסטה ושימק דרנגר

"יומנה של יוסטינה" הוצאת בית לוחמי הגטאות, 1978.

את העיתון המחתרתי "החלוץ הלוחם", עיתון שנכתב במקום מחבואם ביערות ווישניץ.

העיתון מתאר את פעולותיהם, הגיגיהם וצוואתם שיזכרו כלוחמים הנלחמים על כבודם.

"יומנה של יוסטינה" בפולנית, התפרסם בקרקוב בשנת 1946.

בנובמבר 1943 היא ניסתה להעביר את אחיינה להונגריה בתקווה שגם היא ושימק ינסו לברוח לשם, אך שימק נתפס ובעקבותיו גוסטה שוב הסגירה את עצמה וכפי הנראה בנובמבר 1943 נאסרו והוצאו להורג.

ילדות ונעורים בקרקוב, סיפורה של לושיה גולדפינגר-שן

ובאשר לפעילות החברתית - ההנהלה דרשה שאלה תהיינה במסגרת הגימנסיה. תנועת הנוער היחידה שמותר היה להצטרף אליה הייתה תנועת הצופים של הגימנסיה. נאסר עלינו להצטרף לתנועות נוער ציוניות כמו בני עקיבא או גורדוניה, אבל היו תלמידים שהפרו את ההוראה הזאת.

בחגים התקיימה, בדרך כלל, פעילות סגורה לתלמידי הגימנסיה בלבד. רק בל"ג בעומר התקיים מצעד תלמידים בחוצות קרקוב, בליווי תזמורת הגימנסיה.

כל פעילויות הגימנסיה הנוגעות לבית הכנסת היו בטמפל, שנחשב חדשני הן מבחינת הארכיטקטורה והן מבחינת תכנון, שהיו ברוח ההשכלה המתקדמת. הרעיון המרכזי שהנחה את מייסדיו היה שעל היהודים, בהיותם אזרחי פולין, להידמות לסביבה הפולנית הלא-יהודית. לפיכך נערכו התפילות בטמפל בשפה העברית, אולם סידור התפילה כלל גם את תרגומן לפולנית ולגרמנית, והן לוו בנגינת עוגב ומקהלה. חלק ניכר מבאי הטמפל באו לתפילה בשבתות ובחגים בעגלותיהם ובמכוניותיהם. הרוח החיה בקרב המייסדים היה הרב דוקטור יהושע טהון, שהיה גם בין מקימי הגימנסיה, וביתו הייתה מחנכת כיתתי שנתיים בבית הספר העממי...

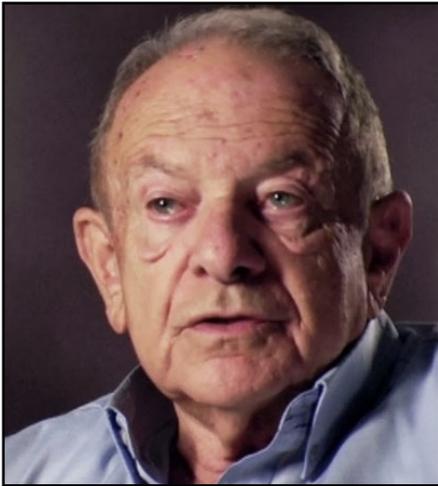
הקיץ של שנת 1939, כחודשיים לפני פרוץ המלחמה, אף שהיה קצר וסיומו כה טרגי, זכור לי בתור הזמן המתוק ביותר שכמוהו לא ידעתי עוד לעולם.

בספרה "אף בלא כתובה. סיפורה של לושיה גולדפינגר-שן מרבקה" מתארת לושיה, בין היתר, את חיי משפחתה לפני המלחמה. וכך היא כותבת:

"משפחתי הייתה מסורתית ואת בית הכנסת פקדנו רק בחגים. אבי התפלל באלטשול - בית הכנסת הישן שכונה גם בית הכנסת הגדול. אמי התפללה בבית הכנסת קופה, שכונה גם בית הכנסת הגדול החדש. סבתי התפללה בבית הכנסת יצחק. הפיצול הזה נבע בשל הנוהג שמקומות הישיבה בבתי הכנסת השונים נמסרו בירושה מדור האבות לדור הבנים. אינני יודעת אם גם במשפחות אחרות ההורים התפללו בבתי כנסת שונים, מכל מקום הנוהג הזה הסב הנאה בעיקר לנו, הילדים, כך התרוצצנו בין כל בתי הכנסת שבהם התפללו בני המשפחה.

כשמלאו לי שבע שלחו אותי הורי ללמוד בבית הספר העממי העברי שליד הגימנסיה העברית. עם סיום בית הספר העממי נשלחתי ללמוד בגימנסיה. בגימנסיה הקטנה למדנו תנ"ך, עברית, דקדוק עברי, ספרות עברית ותפילות - מקצועות שנלמדו כמובן בעברית. שאר המקצועות נלמדו בשפה הפולנית... דרישות המשמעת והלימודים בגימנסיה היו נוקשות במיוחד. תלמיד שהפריע מצא את עצמו עד מהרה מחוץ לכותלי הגימנסיה, ותלמיד שהישגיו בסוף שנת הלימודים לא היו מספיקים - חויב לחזור שנה נוספת על לימודיו. כל המורים שלנו היו בעלי השכלה אקדמית, ורבים מהם היו בעלי תואר דוקטור...

ויקטור גרייבסקי (1925-2007)

הביון הישראלי הפיץ את המסמך וזכה למעמד חשוב בקהילת המודיעין העולמית.

גרייבסקי עלה לישראל בשנת 1957, במסגרת גל העלייה שמכונה "עליית גומולקה" ולאחר לימודיו באולפן התקבל לעבודה במחלקת מזרח אירופה של משרד החוץ, ואחר כך עבד כעורך וקריין של שידורי "קול ישראל" בשפה הפולנית, ומשנת 1958 היה מנהל המערכת של מחלקת שידורי החוץ ברוסית.

ויקטור גרייבסקי נולד בקרקוב בשנת 1925 להוריו אברהם אבא שפילמן (Speilman) וחייה לבית מהלר (Mahler). עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נמלט לברית המועצות ועם סיומה שב בשנת 1946 לפולין, שינה את שם משפחתו לגרייבסקי, הצטרף למפלגה הקומוניסטית והיה לעיתונאי בסוכנות הידיעות הפולנית.

חלק מבני משפחתו עלו לישראל בשנת 1949 אך הוא נשאר בפולין כדי לסיים את לימודיו באקדמיה למדעי המדינה בוורשה, בפקולטה לעיתונות. בדצמבר 1955 ביקר בישראל ונפגש עם קרוביו, ולאחר ביקור בישראל נטש את אמונותיו הקומוניסטיות והחל להאמין ברעיון הציוני, ובעקבות כך החליט לעלות לישראל באופן חוקי.

השגת המסמך נחשבה להישג היסטורי של קהילת המודיעין הצעירה של ישראל. ישראל העבירה את הטייטה לאמריקאים והדבר עורר התעניינות עולמית. זמן קצר לאחר שעלה גרייבסקי ארצה ב-1957, יצר ק.ג.ב. איתו קשר והציע לו לפעול כסוכן שלהם בישראל. גרייבסקי קיבל את ההצעה לכאורה, אך דיווח עליה במקביל לשירות הביטחון הכללי, שהפך אותו לסוכן כפול. פעילותו זו נמשכה כ-15 שנה וראובן מרחב היה שותף לתחילת ההפעלה.

סמוך לעלייתו ארצה יצר הק.ג.ב. קשר עם גרייבסקי והציע לו לפעול כסוכן שלהם בישראל. גרייבסקי קיבל, לכאורה, את ההצעה ודיווח עליה לשירות הביטחון הכללי. במשך כ-15 שנים, מאז עלייתו ארצה, היה גרייבסקי סוכן כפול שהעביר מידע כוזב לברית המועצות, כולל בזמן מלחמת ששת הימים.

כתוצאה מידידות עם מזכירת מנהיג המפלגה הקומוניסטית בפולין, אדוארד אוחאב, הצליח גרייבסקי לשים את ידו על אחד העותקים הבודדים של הנאום הסודי של מנהיג ברית המועצות, חרושצ'וב, נאום אותו נשא המנהיג בפברואר 1956, ובו הוקיע את פשעיו של סטלין. היה זה הישג ראשון במעלה שהביא גרייבסקי, תוך סיכון רב, לשגרירות ישראל בוורשה, שם צולם המסמך והוחזר למקומו.

ויקטור גרייבסקי נפטר בישראל בשנת 2007. כשלושה שבועות לפני פטירתו קיבל את אות הוקרה מראש שירות הביטחון הכללי על תרומתו לביטחון המדינה.

ראובן מרחב, שהיה איש מוסד ושב"כ, כותב בספרו "ממקום במרחב. כשאדם נפגש עם נתיבות ההיסטוריה" על תרומתו החשובה של ויקטור גרייבסקי, יהודי מפולין, למודיעין הישראלי. ב-1956 הצליח גרייבסקי לקבל את טיוטת הנאום של חרושצ'וב בוועידת המפלגה הקומוניסטית, בו גינה את פשעי סטלין.

"יידישע פאלקסשטיממע"

"יידישע פאלקסשטיממע" ("קול העם היהודי") היה כתב עת יהודי חילוני ביידיש, אשר ראה אור בשנים 1899-1900, פעמיים בחודש בקרקוב, אז תחת האימפריה האוסטרו-הונגרית בשנים. עורך העיתון היה יונס קרפל.

גיליונות כתב העת פותחים במאמר מערכת ארוך וכוללים, בין השאר, מאמרים בנושאי פוליטיקה, חברה וכלכלה בהקשר היהודי, וידיעות שונות הנוגעות ליהודי האימפריה האוסטרו-הונגרית, אירופה, רוסיה וארץ-ישראל. בגיליונות יש מדור פליטון ובו דברי ספרות ומאמרים בנושאים מדעיים. בסוף כל גיליון יש פרסומות רבות ביידיש ובגרמנית.

